

RUS KOMÜNİZMİ VE MİLLİ MESELE ÜZERİNE*

Dr. Babek KURBANOV**

Karl Marks ve F. Engels, 1848 yılında 'Komünizmin Manifestosu' eserinde komünizm kâbusunun Avrupa üzerinde gezdiğini açıkça belirtmişlerdi. Gerçekten de komünizm ideallerinin az bir süre içerisinde bütün Batı devletlerinde, XX. asrın başlarında ise Rusya'da büyük bir hızla yayıldığının şahidi oluyoruz. Komünizm ideallerinin geniş kitleler arasında böyle bir ilgi kazanabilmesi, büyük bir coğrafi alanda kendisine milyonlarca taraftar bulabilmesi tesadüfi değildi. Komünizm ideallerinin cazipliği, onun sözde geniş zahmet adamlarının ideallerini ifade etmesi aslında insanlar, halklar, kavimler, etnik gruplar için eşit hukukî-siyasal imkânlar saklamak, içtimai mülkiyeti şahsi mülkiyetten yitce tutabilmek, bütün toprakları içtimaileştirme, onları köylülere vermek gibi ilkeler ile ilgili idi. Aynı zamanda bu 'kâbusun' meydana gelmesi arefesini de dikkate almak lazımdır, yani unutmamak gerekir ki; XIX. Asrın ortalarından başlayarak Avrupa'yı sosyal-ekonomik buhranlar, sınıflar arasındaki antagonist zıtlıklar kuşatmakta idi. Kapitalizmin meydana getirdiği ekonomik sıkıntılar, aynı zamanda teknolojinin gelişmesinden doğan sıkıntılar, işsizliğin durmadan artması vs. milyonlarca insanın bu buhranlı durumdan çıkış yolunu yeni ve daha adil bir sosyal sistemde aramalarına neden oldu. Tabii ki, böyle bir durumda bütün dünyada aydınların, düşünürlerin, filozofların, aynı zamanda sanat adamlarının bile komünizm ideallerine olan ilgisinin artması doğal idi.

Komünizm idealleri bir süre H. Heine, Ç. Dickens, P. Picasso, D. Skeyros, B. Brecht, N. Hikmet gibi büyük sanat adamlarının fikirlerine, dünya görüşlerine bile hakim olmuşlardı. Bu sanatçıların çoğunluğu bu etkinin altında olduklarını itiraf etmekten çekinmemişlerdi. Bununla bile çoğu zaman bu ideallerin gerçekleştirilmesi yolları ve yöntemleri hakkı olarak onlarda büyük endişeler de doğurmuştur ve bu endişeyi belki de ilk defa olarak dahi Alman şairi Heinrich Heine açık bir şekilde ifade edebilmiştir. Komünizm ideallerinin kendisi için cazip geldiği ve onun bu tesir altında kaldığını söylemekle birlikte şair aynı zamanda bu ideallerin gerçekleşmesi yöntemlerindeki bir yönümlük, kabalık, mecburilik, amiranelik tehlikesinin acı sosyal sonuçlarını da hissediyordu. Özellikle de o, yeterince eğitilmemiş kültür ve sanat

* Bu makale 07.03.2000 tarihinde Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "Komünizm'in Türk Dünyası Üzerindeki Etkileri" adlı panelde bildiri olarak sunulmuştur.

** Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğrt. Üyesi.

servetlerine kayıtsız bir toplumun insanlara, özellikle de sanat adamlarına mutluluk ve huzur getirebileceğine şüphe ile yaklaşıyordu.

Ömür boyu komünizme olan ikili münasebetlerden *azat* olamayan şair devrimci proletariyi (işçi sınıfını) dikkate alarak söylüyordu ki; *“ben dehşet hissi ile ikona aleyhtarlarının hükümeti ellerine alacakları dönemi düşünürüm... O zaman onlar kendi kaba elleri ile yüreğine son derece aziz olan güzelliğin mermer heykellerini amansızcasına dağıtacak, benim defne çimenliklerimi dibinden biçip yerinde patates dikecekler...Bununla bile itiraf ediyorum ki, komünizmin kendisi...benim ruhumun kendi icazkar tesiri altında saklıyor ve ben buna bir türlü mukavemet gösteremiyorum.”*¹

Böyle bir endişe ve komünizm ideallerine inançsızlık hissini XX. asrın ünlü Rus filozofu N. A. Berdyayev'in "Rus Komünizminin Kaynakları ve Önemi" adlı temel eserinde de görebiliriz. Genç yaşlarından uzun bir süre muhacerette, özellikle de Fransa'da yaşamaya mecbur olan ve komünizm ideallerinin Rusya ve eski Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilmesine yönelik çabaları inceleyen N. A. Berdyayev bir daha bu ideolojinin insanlık için, Rus halkı için, böylece de eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan milletler için ne kadar tehlikeli, sıkıcı, işkence verici olduğunu kanıtlayabilmiştir. Eserlerinin bir çok dünya halkları dillerinde aralıksız olarak yayınlanmasına rağmen belli ideolojik nedenler yüzünden kendi doğma ana dilinde, Rus dilinde yalnızca 80'li yıllardan itibaren yayınlanmaya başlayan N. A. Berdyayev, artık 30'lu yıllardan başlayarak sömürgecilik, sosyal adaletsizlik, idarî-komutanlık metodu, şovenizm ve aşırı milliyetçilik gibi prensiplere temellenen bir devlet sisteminin uzun bir süre ayakta kalabilmesini olanaksız sayıyordu. Gerçekten de zahiren muhteşem, yenilmez ve süper bir devlet gibi görünen, uzun süre ABD ve gelişmiş Avrupa devletlerine ideolojik, siyasal, ekonomik özellikle de askerî güç bakımından rakip gibi kabul edilen Sovyetler Birliği'nin az bir süre içerisinde dağılması, parçalanması bu ülkede komünizm ideallerinin milyonlarca insanın, çeşitli halkların, milletlerin zihinlerine ne derece hakim olmasını bir daha kanıtlamış oldu. Uzun süre komünist ideolojisini sosyal-kültürel hayatın, yaşam tarzının, çeşitli faaliyet alanlarının merkezinde tutan, ayrı ayrı milletlerin, halkların, etnik grupların uzun asırlık tarihini, kültürünü, dinini, dilini, adet-ananelerini, manevi ahlaki, estetik ideallerini dikkate almayan yöneticiler, aslında eski Çar Rusya'sının, daha doğrusu Rus İmparatorluğunun arazi bütünlüğünü, dokunulmazlığını, sömürgecilik politikasını, monopolist-militer tabiatını yeni şartlarda devam ettirmeye özen göstermişlerdir. Aynı zamanda bu mürteci (gerici) istekleri gerçekleştirmekten ötürü komünizm ilkelerinden, onun cazip görünebilen ve aslında eski ütopyalar kadar ütöpik olan prensiplerinden başarıyla faydalanabilmişlerdir. Daha doğrusu komünizm ilkeleri vasıtasıyla Ekim 1917 devriminden sonra Rusya'da aslında eski imparatorluk rejimi restore edilmiştir. Unutmamak gerekir ki, yeni koşullarda, yani zor gücüne ve suni bir şekilde oluşturulmuş Sovyetler Birliği döneminde Rusya İmparatorluğundaki arazisinden hiçbir şey kaybetmemiş, yüzden fazla milleti ve

¹ E. A. Baller, *Preemstvennost v Razvitii Kulturu*, Moskva, Nauka 1969, s.5.

etnik azınlığı yine de eskilerde olduğu gibi pençesi altına almış, 1970 yılına kadar bir süre içerisinde kendi sömürgecilik, milli istismar ve şovenizm siyasetini yürütmekten vazgeçmemiştir. Zor gücüne, askerî güce, aynı zamanda komünizm ideallerinin cazip görülebilen ilkelerine dayanan bu devlet sisteminin tarihine göz gezdirdiğimiz zaman, onun daima kendi 'ideolojik makinesini' mükemmelleştirdiği, diğer halkları, arazileri kendi boyunduruğu altına almak harisliği ve isteğinin şahidi oluyoruz.

İkinci Dünya Savaşı arefesinde Baltık yanı ülkelerinin (Litvanya, Letonya, Estonya) zapt edilmesi, zorla eski Sovyetler Birliği'ne katılması, aynı zamanda savaştan sonra Avrupa'nın bir çok halklarının 'sosyalizm sistemi' adı altında suni olarak ve yine zor gücüne dayanan bir sistemin oluşturulması yukarıda söylediğimiz fikirleri bir daha kanıtlamaktadır.

Rus komünizmi ve onun ideologları bu hadiseyi her ne kadar evrensel, beşeri göstermek isteseler bile o, kendi milli, spesifik tabiatı ile ayrılır ve doğaldır ki, onun ilkelerinin zor gücüne diğer halklara ve milletlere uygulanması hiçbir zaman verimli olamaz, bu halklara mutluluk ve refah getiremezdi.

Adı geçen eserinde Rus komünizminin milli karakterine değinen N. A. Berdyayev bir daha gösterdi ki: "*Rus komünist devleti bütün halk için mecburi olan dünya görüşüne, ortodoksal doktrine dayanan dünyada yegane bir devlettir. Rusya'da komünizm kısaca büyük bir ülkeyi kapsayan aşırı etatizm biçimine sahip oldu ve ne yazık ki, bu Rus devletçiliğinin eski geleneklerine tamamiyle uygun geliyor. Eski Rus otokrasi monarşinin halkın dini inançlarında kökleri bulunurdu, o kendisini bir teokratiya kutsal bir çarlık gibi anlıyor ve kendisine hak kazandırıyor. Yani Rus komünist devleti de otokrasi idi ve onun da halkın inançlarında, işçi-köylü kitlelerinin yeni inançlarında kökleri bulunuyordu, o da kendisini teokrasinin aksi gibi kutsal bir çarlık gibi anlıyor ve haklı kılıyor.*"²

N. A. Berdyayev'in bu sözlerinin ne kadar haklı olduğunu eski Sovyetler Birliği'ndeki son değişmeler bir daha göz önüne koydu. Yüzen fazla ulusun yaşadığı bu ülkede milli sorunun çözülmesinden söz açmak olanaksız idi. Bin bir bahane ile çeşitli milletlerin takip olunması, ekonomik ve sosyal-kültürel açıdan sıkıntı içine sokulması, yeri geldiğinde Ahıska Türkleri veya Çeçenler gibi Sibiryaya, ülkenin en kırsal ve gelişmemiş bölgelerine sürgün edilmesi, onların arasından çıkmış demokratik ve milliyetçi ruhlu insanların fiziki olarak yok edilmesi gibi vakıalar suni ve zor gücüne meydana getirilmiş Sovyetler Birliği'nin hakiki simasını göstermekte idi. Bu birlikte yaşayan Türk soylu ve Kafkasya halklarına olan münasebet özellikle katlanılmaz ve acınacaklı idi. Bir yandan zengin petrol, doğal gaz yatakları, aynı zamanda yer üstü ve yer altı kaynaklar, diğer taraftan da Türk soylu halkların birbirleri ile olan manevi-kültürel, dil ve din yakınlıkları milletlere münasebette özel bir siyasetin oluşturulmasına neden olmuştur. Her şeyden önce bu halklar arasındaki manevi-ahlakî, dinî vs. köprünün dağıtılması,

² N. A. Berdyayev, İstoki i smisl Russkogo Komunizma, Moskva, Nauka 1980, s.117.

ekonomik ve ticari ilişkilerin bütünlükle merkezi yönetimin ihtiyarına geçmesi, eğitim sisteminde 'Ruslaşma' siyasetinin aralıksız olarak gerçekleştirilmesi gibi ilkeler milli siyasetin ve ideolojik bakışın en esas istikametlerine çevrilmiştir.

Son zamanlar ülkede yaşayan halkların yeni birliği gibi takdim edilen 'Sovyet halkı' anlayışı komünizm ideologları tarafından geniş bir biçimde tebliğ edilir, savunulur, aynı zamanda suni olarak oluşturulmaya çalışılan bu 'halkın' bir türlü Sovyet halklarının en ilerici manevî-ahlakî, sosyal-kültürel vs. hususiyetlerini kendisinde ihtiva edebileceğini itiraf ediyorlardı. Milli köklerinden, dilinden, dininden, manevî-ahlakî, tarihî-estetik değerlerinden planlı olarak uzak düşürülen bu halklar aslında belli bir süreden sonra 'Sovyet halkı' anlayışı gibi takdim edilen Rus şovenizmi içerisinde erimeye, yok olmaya, çözülmeye mahkum idi. Aslında böyle bir yöntem hiç de yalnızca Türk soylu halklara ait edilmiyor, diğer uluslara hatta, kendisine ruhen ve karakterine göre oldukça yakın olan diğer Slav halklarına, bu sırada 10 milyonluk Belorus (Beyaz Rus) ve 50 milyondan fazla nüfuza sahip Ukrayna halkına olan münasebette de uygulanırdı. Türk soylu halklarla birlikte Ukrayna ve Beyaz Rusya'da da haddinden fazla Rus dilinde olan okulların, liselerin, üniversitelerin açılması, burada milli tarih, edebiyat ve sanat, dil, din, adet ve ananelerle ilgili bilgilerin verilmesi, oldukça kısıtlı bir şekilde aksine Rus kültür ve tarihinin universal, evrensel üstün bir uygarlığın önemli dalları gibi öğretilmesi de sırf yukarıda söylediğimiz ideolojik amaçlarla yapıldı. Tabii ki, çeşitli milletlere ve milli kültürlerle olan böyle bir yönlü, şovenist münasebet doğal olarak aralıksız tepkilere de yol açıyordu.

Milli kültürlerini, dil ve dinlerini, gelenek ve göreneklerini savunan, milli edebiyat ve güzel sanatlarını, zengin halk yaratıcılığı ve folklorunu diğer ulusların manevî-estetik değerleri kadar önemli kılan şahsiyetler, düşünürler ve aydınlar takip ve idam bile ediliyorlardı. Meselâ görkemli Azerbaycan yazarları Hüseyin Cavid ve Mikail Müşfik, aynı zamanda ünlü filozof Heyder Hüseyinov'un acı kaderi söylenenlere güzel örnek olabilir. Onların suçu yalnızca kendi dil ve dinlerini sevmeleri, Türk olduklarını unutmamaları, halkının hür ve özgür yaşamasına her türlü manevî ve hukukî hakları olduğuna sarsılmaz inançları ve doğal istekleri eserlerinde yüksek bir sanatsallıkla ifade edebilmeleri idi. Azerbaycan-Türk felsefi fikir tarihinin derinden öğrenilmesinde büyük katkılarda bulunmuş Heyder Hüseyinov³ ise Kafkasya halklarının milli istiklaliyet ve özgürlük mücadelelerini, özellikle de Çar Rusya'sı döneminde Şeyh Şamil hareketini savunduğuna göre dehşetli takiplere, korkulara maruz kalmış, eserlerinin okunuşuna yasak konulmuş, bütün ilmi unvanları ve regaliyaları (nişan, madalya, remizleri) elinden alınmış, sonuçta Türk dünyası içinde önemli olan bu büyük bir şahsiyetin intiharına sebep olmuştur.

³ Bkz.: G. Guseynov, İz istorii obsesstvennoy i Filosossoy mısli v Azerbaydjane XIX veka, Bakı, Ekim 1949.

Söylediğimiz ve buna benzer sayısız hesapsız olaylar bir daha eski Sovyetler Birliği'nde milli münasebetler probleminin adil olarak çözülmesi için de hiç de Çar Rusya'sı dönemindekinden pek o kadar da uzağa gidilmemesini kanıtlamaktadır. Günümüzdeki Çeçen faciası da aslında bu sömürgecilik ve Rus şovenizmi siyasetinin bir devamıdır. Aynı zamanda belli oluyor ki, yeni demokratikleşme ve uluslar arası entegrasyon sürecinin gerçekleşmesi şartlarında bile hâlâ da Rusya'da eski sömürgecilik ve aşırı milliyetçilik ideolojisinin etkisi altında kalan güçler faaliyet göstermektedir.

Hatırlatalım ki, hâlâ eskilerden beri bu tip gerici ideoloji ve sosyal güçlere karşı çıkan onlarca sanat ve bilim adamlarının isimleri Rusya'da hümanist, demokratik, beynelmilel ruhlu insanların olmasını göstermektedir. A. S. Puşkin, M. Y. Lermontov, L. N. Tolstoy, M. İ. Glinka, Y. P. Borodin, N. Rubinşteyn, B. Asafyev gibi ünlü sanat adamlarının onlarca yüksek içerikli eserlerinde Kafkasya ve Azerbaycan halklarının zengin manevî alemi, adet-ananeleri, özgürlük uğrunda mücadeleleri, konukperverliği, merlîği vs. kendi sanatsal ifadesini bulabilmiştir. Tamamıyla doğaldır ki, insanseverliğe, hoşgörülüğe, insanlar ve uluslar arasındaki dostluğa, kardeşliğe dayanan bu sosyal-tarihî eğilimin her zaman devlet siyasetine, özellikle de milli siyasetine olumlu etkisi olmuş ve bugün de kendisini göstermektedir. Bu progressif (ilerici) eğilimin çağımızdaki en güzel temsilcilerinden biri de belli bir süre mahacirette ABD yaşamaya mecbur olmuş, Nobel ödülüne Layık görülmüş zamanımızın ünlü Rus yazarı A. İ. Soljenitsin'dir. Eserlerinde eski Sovyetler Birliği'ndeki sosyal haksızlıkları, insan haklarının ayaklar altına alınmasını, demokrasi prensiplerinin her an bozulmasını eleştiren yazar hiç şüphesiz yukarıda da söylediğimiz hümanist ve realist bir eğilimi ifade etmiştir. Aynı zamanda komünizm ideallerinin Sovyetler Birliği'nde doğmatik ve mecburi bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bunun olumsuz millî-ahlakî, hukukî sonuçları A. İ. Soljenitsin'den de önce özellikle İlf ve Petrov, Bulgakov ve B. L. Pasternak gibi ünlü Rus yazarlarının eserlerinde bütün çıplaklığı ile ifade olunmuştur. Bununla birlikte bir önemli eğilimi de dikkate almak gerekir; yani nesiller arasındaki her türlü manevî-ahlakî, sosyal-kültürel ilişkilerin kasıtlı olarak ortadan kaldırılmasının kültür siyasetinde ön plana geçmesidir. Aynı zamanda bu belli manada bir türlü ahlakî-estetik ve manevî değerleri, dil, din, adet-ananeleri vs. gibi asırlardan gelen değerlerin inkârı kültürün ilerideki gelişimi için son derece önemli ve yeri doldurulamayan bir ilke gibi değerlendirilen *veraset* prensibinden imtina edilmesi demek idi. Hiç şüphesiz Rus komünizminin ideologları için böyle bir gerici eğiliminde mantiki esasları var idi. Komünizm kuruculuğunun çeşitli aşamaları (hatta son zamanlar 'gelişmiş sosyalizm' anlayışı şeklinde bile) ortaya atmakla birlikte onlar, milyonlarca insanın, onlarca ulusun gayretlerini, yeteneklerini, isteğini, ideallerini bir istikamette; daha doğrusu yönetimin, hatta İ. Stalin gibi bir diktatörün toplum, millet, devlet vs. ile ilgili ütopyaları ve ilkeleri etrafında birleşmesini talep ediyorlardı. Bu nedenlere göre de eski kuşakların kültürleri, tarihi, dili, dini, gelenek ve görenekleri, biz sözle sosyal-kültürel değerleri onları bir o kadar da meşgul ediyordu. Bu hususiyete dikkat çeken Japon alimi Hiromi Taratini

hala 1980 yılında eski Sovyetler Birliği'nde gençlerin üç çeşitli kuşağının modelini gösterebilmiş çeşitli tarihi aşamalarda onların şahsi, insanî yaşamlarının genelde "ben" anlayışının kollektif içinde erimesi, yok olması veya yetenek ve becerilerinin tamamen devlet mekanizmasına hizmet etmesi, Sovyet sistemi tarafından, sonuna kadar kullanılması, aynı zamanda bundan dolayı gençlerin babalarının koyup gittikleri manevi-kültürel mirasa tarafsız kaldıkları, yalnızca şahsi yaşamlarının sürdürülmesi ile ilgilendikleri gibi hadiseleri açıklamaya çalışmıştır.⁴

Hatırlatalım ki, genelde nesiller arasındaki farklılıkları, bazı anlaşmazlıkları haddinden ziyade abartan, onu barışmaz bir gerçeklik gibi göstermeye çalışan kavramlara da rastlamak mümkün olur. Nitekim batılı Sosyolog L. Feyer bir daha itiraf ediyordu ki; nesillerin ihtilafı, onların mücadelesi tarihin üniversal bir temasıdır, aynı zamanda bu anlaşmazlık güya sınıflar mücadelesinden bile önemli olup, tarihin hareket verici gücüdür.⁵

Bununla bile önder sanat ve bilim adamları her zaman nesiller arasındaki aşırı düşmanlık, anlaşmazlık, antogonizm eğilimleri aleyhine olmuş, geçmiş tarihi hafızasını ve tecrübesini kaybetmiş milletlerin, insanların aynı zamanda uygarlık tellerini de kaybettiklerini ve onların gelişim perspektiflerinin de oldukça az olduğunu söylüyorlardı.

Ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov haklı olarak eski tarihi hafızasını kaybetmiş kişileri "mankurt" olarak adlandırmakla aslında eski Sovyetler Birliği'nde "Ruslaşma" siyasetine karşı durur. Türk soylu ulusları aynı zamanda diğer milletleri bile uyarıyor, kendi manevî-kültürel değerlerini, dilini, dinini, adet-ananelerini unutmamaya çağırır. Makalelerinin birinde yukarda değindiğimiz mirasçılık problemini açıklayan yazar bir daha kaydediyordu ki; *"Eskilere dayanan ve hafızasını kaybetmiş, aynı zamanda alemde kendi yerini yeniden muayyen etmek zarureti altında kalmış bir insan, kendi halkının ve diğer halkların tarihi hafızasından mahrum kalmış bir insan, tarihi perspektif dışında kalmış olur ve yalnızca bugünkü günlü yaşayabilir."*⁶

Belli bir süre komünizm ideallerinin en mükemmel ifadecisi gibi kabul edilen Sovyetler Birliği'nin dağılması, böylece de genellikle sosyalist siteminin dağılması ve ayrı ayrı Avrupa devletlerinin özgürlük kazanmaları, bir çok Türk cumhuriyetlerinin dünya sahnesine çıkması, hürriyet ve demokrasi yoluna kadem basmaları bir daha çağımız döneminde komünizm ideallerinin ve ilkelerinin kendi cazipliği ve etkisini kaybetmesini, eski ütopyalar gibi tarihe mal olmasını göstermektedir.

⁴ Bkz.: Maruşkin B. İ., *Sovetologi i rasçoti i proşçyoti*, Moskva, Politizdat 1982, s.133.

⁵ Maruşkin B. İ., *A.g.e.*, s.129.

⁶ *Noviy Mir*, 1980, No:11, s.4.